

Studieprojekt: Forholdet mellem menighedsliv og klosterbevægelse i den koptisk ortodokse kirke med udgangspunkt i to markante nulevende repræsentanter for denne henholdsvis Dr. Lois Farag, koptisk nonne og professor i kirkehistorie ved *Luther Seminary* Minneapolis og Fader Thomas grundlægger af *Anafora* det internationale center for koptisk spiritualitet og uddannelse i Ægypten.

Kristendommen er jo i dag udbredt over hele kloden, men i de lande, hvor den blev til, bliver de kristne procentvis færre og færre. Det gælder også for den koptiske kirke, som udgør et af verdens allerældste kirkesamfund, der samtidig har bevaret så mange gamle traditioner og skikke, at den bidrager væsentligt til forståelsen af den kristne kirkes første århundreder. Så langt tilbage som i 451 udskilte den ægyptiske kirke sig fra de øvrige kristne kirker, og siden blev den med den arabiske invasion af Ægypten i 641 for alvor isoleret. Kopterne blev med tiden et mindretal i deres land, men gik ikke under. Siden 1970'erne er mange koptere imidlertid immigreret og har dannet kirker rundt om i verden. Politisk uro i Ægypten har i takt med en stigende islamisering forøget denne tendens; som altså sørgeligt nok, er fælles for kristne i hele Mellemøsten. Den koptiske ortodokse kirke i Ægypten udgør den største af de kristne menigheder i Mellemøsten, og den største i diasporaen. Men også i Ægypten er procenttallet altså svindende. Man har tidligere antaget, at de kristne udgjorde 10 procent af den ægyptiske befolkning, i dag menes tallet at udgøre knap 4 procent.

”Vi lever ikke længere i Ægypten, men Ægypten lever i os”, har nu afdøde pave Shenouda udtalt. Og nationalfølelse og kirke er da også i denne sammenhæng to sider af samme sag, som det kommer til udtryk blandt andet ved fastholdelsen af det koptiske sprog i gudstjenesten. Ordet koptisk betyder oprindeligt ”ægyptisk”, så en kopter er slet og ret en ægypter. Et forhold, som er stærkt understreget fra kirkeligt hold og blandt kopterne, der ofte fremhæver sig selv som de sande arvtagere efter faraonerne. Det kommer til udtryk også i moderne ikonmaleri, hvor pyramiderne ofte ses i baggrunden. “The Copt’s are the native Christians of Egypt and the direct descendants of the ancient Egyptians. They are the surviving indigenous Egyptians, one of the people with the longest of recorded histories”, som en koptisk biskop har sagt det. Et synspunkt, der gennemstrømmer nyere udgivelser som *The Coptic Christian Heritage. History, Faith and Culture* og *Balance of the Heart, Desert Spirituality of Twenty First Century, Christians*. Bøger som begge er udkommet på amerikansk grund og forfattet af Dr. Lois Farag, professor i kirkehistorie ved *Lutheran Seminary*, St. Paul Minneapolis og dertil koptisk ortodoks nonne. Hun har flere publikationer bag sig og medlemskab i blandt andet North American Patristic Society. Dr. Farag bryder dermed en lang og ubrudt tradition for en særdeles tilbagetrukket position for koptiske nonner. For selvom ordenen for kvinder i alder måler sig med den mandlige, har koptiske nonner frem til vores tid, på det nærmeste været usynlige. Og det altså selvom den koptiske nonneorden regner sig tilbage til oldkirken, hvor Pachom ikke blot grundlagde mandekloster, men også det første kvindekloster. Her indsatte han, ifølge traditionen, sin søster Maria som klosterleder. Ligesom det er velkendt, at der blandt forløberne til klosterbevægelsen ”ørkenfædrene” også var ørkenmødre, der på lige fod med mændene levede i ørkenen i afsondrethed, og hvis ord eller apofthegmer ligeledes er overleveret. I Wadi El Natrun i Ægypten står en koptisk biskop Fader Thomas bag et nydannet center, hvor inspiration fra den rige koptiske åndelige arv er drivkraften.

Her kommer folk fra hele verden på retreat, men her er også fokus på styrkelse af menighederne i Ægypten.

Jeg har i min studieorlov særligt fordybet mig i forholdet mellem menighedsliv og klosterbevægelse i den koptisk ortodokse kirke set i lyset af dennes helt særlige spiritualitet og historie og med dens evne i diasporamenighederne især til at tilgodese såvel tradition som fornyelse. Jeg har som del af min teologiske uddannelse lært koptisk og har tidligere skrevet emnekreds om den koptisk ortodokse kirkes liturgier, ligesom jeg i forbindelse med et legat fra Roskilde Stift i december 2013 besøgte den koptiske menighed i London. Jeg har dertil oversat flere oldkristne tekster herunder Maria- og Thomasevangeliet, der begge er overleveret på koptisk. Min første oplevelse med koptisk sang og gudstjenestefejrning går tilbage til Københavns Domkirke i 1993. Anledningen var besøg af overhovedet for den koptiske kirke Pave Shenouda III. Ved gudstjenestens slutning fremførte han sammen med en lille delegation af munke og præster nogle koptiske lovsange. Synet af de langskæggede koptere i deres særprægede klædninger og lyden af deres sang, virkede både smuk og foruroligende foran alteret i Københavns domkirke, der sit klassicistiske præg til trods med et fremstod utrolig moderne. Den fremmedartede sang syntes at bringe os tilhørerne i berøring med en gudstilbedelse som den har fundet sit udtryk i kristenhedens allerældste historie. Den samme følelse har jeg haft hver gang jeg gennem årene har været til koptisk gudstjeneste så forskellige steder som i Ægypten, Rom, London, Los Angeles og København.

Den koptiske kirke er i høj grad præget af lægfolkets inddragelse. Man er sammen i menigheden om gudstjenesten og blandt andet diakonernes fremtrædende rolle giver liv til gudstjenesten. I mange af diasporakirkerne holdes der de fleste søndage to gudstjenester i kirken; den første på arabisk og den følgende hovedsagelig på det stedlige modersmål. I Sankt Markus kirke i London, som jeg besøgte i 2013, tiltrækker den første typisk den ældre generation, der måske ikke er helt så fortrolig med det engelske. Alle som ankommer til gudstjenesten bliver bedt udfylde en blanket, hvorpå man med navn og adresse bekræfter sin deltagelse i gudstjenesten. Man indskriver sig som familie. ”Er du her virkelig helt alene”, blev jeg spurgt, og jeg forstod, at det i denne sammenhæng var usædvanligt. Blanketten opfordrede også til, gøre nytilkomne ægyptere man eventuelt måtte have kendskab, til opmærksomme på kirken.

Kirkerummet er fra gammel tid delt op i kvindeside og mandeside. Duften af røgelse er stærk og helt traditionelt er de eneste instrumenter som anvendes cymbler og triangler. I rummet som er traditionelt indrettet med ikonvæg og læsepulte er der i Sankt Markus som i mange af diasporakirkerne ophængt flere store skærme som blandt andet gengiver bønner og læsninger. Hvor menigheden forventes at sige med er teksten på engelsk og koptisk og sidstnævnte både i transskriberet form og med koptiske bogstaver. Man mærker tydeligt, at dette moderne pædagogiske tiltag fungerer eminent i en ældgammel liturgi som denne; der siges og synges med på de koptiske bønner og hymner fra kirkebænkene. Det koptiske sprog er den seneste fase af oldægyptisk skrevet med det græske alfabet samt ni tegn fra demotisk. Det fortrængtes fra 800-tallet som tale og skriftsprog af arabisk, men har overleveret som liturgisk sprog og er i den henseende med til at forstærke den koptiske identitet og egenart.

Den koptiske kirke har dertil sin egen kalender, som tager sin begyndelse tilbage i 284 e. Kr., da Diocletian blev kejser. Forfølgelserne var i hans regeringstid særligt hårde og i Ægypten omkom mange kristne som martyrer. Til ære for disse begyndte man fra 284 en ny tidsregning som kaldes Martyrernes Æra. De koptiske måneders navne som stadig benyttes er dog langt ældre og indeholder stadig gudenavne fra oldægyptisk tid. Martyraspektet har fra gammel tid plads i gudstjenesten, idet der hver søndag læses fra synaxariet. Under kirkebønnen indgår i mange af diasporakirkerne en særlig bøn: ”Vi beder for sikkerheden for vore kirker og klostre i Ægypten”. I lighed med siddepladserne i kirkerummet er altergangen kønsopdelt, og der uddeles tørklæder til de kvinder og piger som ikke bærer det allerede. Sko er ikke tilladt, når man nærmer sig alteret, og de stilles derfor under kirkebænkene eller ude ved siden. Som et af gudstjenestens sidste elementer indgår vask af alterkarrene, hvorefter præsten kaster lidt vand op over sit hoved og sender gudstjenestens engel hjem. Derefter går han ned igennem kirken og sender menigheden bort med velsignelse ved at sprøjte på dem med vandet.

”Hvordan fandt du frem til mig”, spørger Lois Farag lidt forbavset, da jeg første gang kontakter hende telefonisk, og hun klukler, da jeg lader forstå, at jeg blev overrasket, da det gik op for mig, hvordan tingene hang sammen. At der bag navnet Lois Farag gemte sig ikke alene en kvinde, men en nonne og universitetsprofessor. Som forklaring på den koptisk-ortodokse kirkes succes som migrantkirke rundt om i verden, fremhæver hun uden tøven spiritualiteten og det liturgiske, ja hele den liturgiske kalender som bærer rytmen i den koptiske livsudfoldelse og forener koptiske kristne over hele verden. Klostervæsenet er også i dag langt mere integreret i dagliglivet end tidligere. Mens det før var forbundet med en del logistik at besøge de gamle og traditionsrige klostre, ligger fx Scetis nær Cairo, hvilket betyder, at man kan tage derud og deltage i en gudstjeneste fx og køre hjem igen direkte herefter, ligesom der er dannet klostre også i diasporaen. Eksempelvis det koptiske kloster i Scarborough, som ligger godt en times kørsel fra London. En af deres trofaste støtter er Prince Charles, som dels har hjulpet med donationer, dels besøgt klosteret som del af sin officielle kalender. Første gang han rakte ud mod de koptiske kristne i England var efter de meget voldsomme forfølgelser i Ægypten i 2013. Der er klostre også i Scotland og Irland og de unge, som er tilknyttet Sankt Markus menigheden i London tager ofte på retreat i klostrene. Herudover samles ungdomsgrupperne også omkring bibelstudier, diakonale opgaver som f.eks at besøge syge og ensomme.

I slutningen af min studieorlov deltog jeg i det årlige møde afholdt af den amerikanske sammenslutning af bibelforskere *The Society of Biblical Literature* i San Diego. Her havde jeg lejlighed til at fremlægge og diskutere mit paper udarbejdet som en del af studieorloven. Det omhandler en undersøgelse af forholdet mellem Silvanus Lære, et visdomsskrift fra det fjerde århundrede, der indgår som en del af Nag Hammadifundet, med lignende spirituelle visdomsinstruktioner i den tidlige klosterbevægelse.

Litteratur i udvalg:

Christian Cannuyer, Coptic Egypt. The Christians of the Nile, Harry N. Abrams, INC, Publishers 2000.

Pieterella van Doorn-Harder, Contemporary Coptic Nuns, South Carolina Press 1995.

Lois M. Farag, Balance of the Heart, Desert Spirituality of Twenty First Century, Christians, Cascade Publishing, 2012

Lois M. Farag, The Coptic Christian Heritage. History, Faith and Culture, Routledge 2014.

Lise Paulsen Galal, "I martyernes fodspor. Egyptere eller kristen først?" i: KULT Postkolonial Temaserie, Vol. 8, 2011, s. 75-94.

Lise Paulsen Galal, "Routes to Christianity and religious belonging among Middle Eastern Christian refugees in Denmark", i: Faith in the system? Religion in the Danish asylum system. M. J. Petersen og J. Jensen (red.) Aalborg Universitetsforlag 2019.

Karin Grünewald, Ørkenfædrene, Forlaget Anis 2004.

Snapshots of evolving traditions. Jewish and Christian Manuscript Culture, Textual Fluidity, and new Philology, Liv Ingeborg Lied, Hugo Lundhaug ed., De Gruyter 2017

The Monastic Origins of the Nag Hammadi Codices, Hugo Lundhaug, Lance Jenott, i: Studien und Texte zu Antike und Christentum Studies and Texts in Antiquity and Christianity, 2015

Marianne Aagaard Skovmand, "Døde- og Martyrkult i den ældste koptiske kristendom", i: Arven fra Ægypten I, Erik Christiansen red., s. 207-216, Sfinx 2001.

Marianne Aagaard Skovmand, "De udrejste Egyptere. Om et besøg hos den koptiske kirke i London", Roskilde Stiftsblad nr. 4, 2014.

Marianne Aagaard Skovmand, Mariaevangeliet oversat fra koptisk, Gyldendal 2017.

Marianne Aagaard Skovmand, Thomasevangeliet oversat og kommenteret, Gyldendal 2018.

Eyvind Skeie, Biskop Thomas – I kærlighedens cirkel, Forlaget Boesdal 2018.

Samuel Tadros, Motherland Lost. The Egyptian and Coptic Quest for Modernity, Hoover Institution Press 2013.

Palle Thordal, Den koptisk-ortodokse kirkes liturgier. Oversættelse fra koptisk og indledning. RE-FORMATIO's FORLAG 1991.

Klaus Wivel: Den sidste Nadver. En rejse blandt de efterladte kristne i den arabiske verden, Kristeligt Dagblads forlag 2013.